
 Prikaz

Zrinjka Peruško (ur.)

Mediji, kultura i civilno društvo

Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2008, 230 str.

Knjiga *Mediji, kultura i civilno društvo* raspravlja o ulozi i doprinosu civilnog društva demokratizaciji medijskog i kulturnog prostora u Hrvatskoj. Knjigu obilježava aktualnost: pojavila se u vrijeme intenzivnih aktivnosti europskog civilnog društva u medijima i kulturi. Europske udruge civilnog društva, okupljene oko Platforme za interkulturnu Europu, donijele su 2008. dokument pod naslovom *Knjiga duginih boja (The Rainbow Paper)* kao ključni politički dokument za nove odnose između civilnog društva i europskih institucija u okviru problematike interkulturnog dijaloga i suradnje. Taj je dokument poziv na promjenu, od obrazovnih i medijskih politika do politika za mlade, prava manjina i položaja migranata, a njegove su preporuke sažete pod motom “Građansko zalaganje i javna odgovornost nužni su za razvoj”. Možda će Europska Unija jednu od sljedećih godina proglasiti godinom civilnog društva, što bi bilo važno prije svega za zemlje Jugoistočne Europe, u kojima se civilno društvo razvija sporo, a organizacije civilnog društva još su uvijek slabo uključene u kreiranje javnih politika i uspostavljanje suradničkih odnosa.

U Hrvatskoj se mali broj istraživača bavio sustavnim empirijskim istraživanjima civilnog društva u medijima i kulturi, pa

s obzirom na aktualnost teme ova knjiga može potaknuti daljnja istraživanja u tom području. Zrinjka Peruško, urednica knjige, ističe da se medijska teorija rijetko koncentrira na civilno društvo. Ona u Uvodu postavlja pitanje što je civilno društvo i postoji li u Hrvatskoj. S raspadom socijalizma i promjenom političkog sustava mijenja se i uloga pojedinca u društvu, nastaju problemi s razumijevanjem ideje aktivnog građanstva, medijski posredovane komunikacije, razvoja institucionalnog okvira civilnog društva te ostvarenja i popularizacije njegovih ciljeva.

U prvom dijelu knjige, koji je naslovljen *Fokus komunikacija*, Zrinjka Peruško u tekstu “Mediji i civilno društvo: paradoks interaktivne publike” razmatra pojmove civilnog društva i medija te njihov odnos s teorijskog i empirijskog stajališta, pozivajući se na radove K. Müllera, M. Kaldor, C. Hendriks, S. Splichala, K. Jakubowicza i drugih stručnjaka za medijski razvoj i demokratizaciju društva. Autorica iznosi vlastita promišljanja o odnosu medija i civilnog društva i zalaže se za pozitivan doprinos medija ostvarenju demokracije u širem smislu, odnosno aktivnom sudjelovanju građana u javnom životu (javnoj raspravi) i demokratskoj politici. U analizi strukturnih i programskih aspekata medijskog krajolika u Hrvatskoj (tiskani mediji, televizijski sustav, treći medijski sektor) ispravno naglašava da se danas pitanje slobode medija od države ne postavlja, već se pretpostavlja, ali pitanje autonomije i profesionalnosti ostaje aktualno: “Koncentracija vlasništva i nadzora nad medijima danas je u Hrvatskoj ozbiljna prijetnja pluralizmu medija i medijskih sadržaja” (23). Kvaliteta tog sadržaja sa stanovišta sudjelovanja medija u civilnom društvu upitna je. Situaciju dodatno usložnjava digitalni

medijski krajolik i njegov odnos s civilnim društvom te uloga novih interaktivnih publika. Z. Peruško konstatira “da još ne znamo kolike će promjene u društvene odnose, politiku, odlučivanje i participaciju građana u budućnosti unijeti novi digitalni mediji” (39). Područje interaktivnih publika digitalnih medija otvara se kao novo područje istraživanja i očekivanja – očekivanja da će interaktivni mediji u budućnosti stvarati interaktivni program od javnog interesa.

U realizaciji novih odnosa medija i civilnog društva važnu ulogu ima medijska pismenost, kojoj je, kao dijelu komunikacijskih znanosti, posvećen tekst Nade Zgrabljic Rotar “Medijska pismenost i medijska etika u civilnom društvu”. Medijska pismenost “priprema građane za osviješteno i učinkovito korištenje medija, za sposobnost analitičkog i kritičkog primanja medijskih sadržaja” (47). Stoga su mnoge nevladine udruge u Hrvatskoj prepoznale važnost medijskog odgoja i uključile ga u svoje aktivnosti. Autorica iznosi niz inicijativa koje pridonose razvoju koncepta medijske pismenosti i ističe potrebu kontinuirane edukacije, osobito kada je riječ o dječjim medijskim pravima. Zalaže se za izradu strategije za provedbu tog koncepta u skladu s europskim standardima.

U prilogu “Informacijsko društvo – tržište ili civilno društvo?” Aleksandra Uzelac razmatra kulturu i komunikaciju kao osnovu civilnog društva te ističe važnost utjecaja civilnog društva na kulturnu politiku, ali i na druge javne politike. Kulturna politika specifična je u usporedbi s drugim javnim politikama, jer uspješna implementacija većine mjera kulturnih politika ovisi o civilnom društvu. Pozivajući se na radove C. Mercera, autorica iznosi stav da je kulturna politika važna domena za razumi-

jevanje građanskih prava – ona povezuje javne institucije s privatnim životima na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Štoviše, u današnjem globaliziranom svijetu, u kojem je kultura postala stratejsko mjesto povezivanja s industrijama i komunikacijom, građanska su prava u središtu kulturnih politika, jer se kulturne politike bave resursima koji definiraju i oblikuju, omogućuju ili ograničavaju identitete. A. Uzelac zaključuje da je “civilno društvo važan čimbenik u oblikovanju demokratski utemeljenih kulturnih i medijskih politika budući da osigurava stvaranje ponude koja odgovara potrebama građana” (100).

Ta razmatranja uvode nas u drugi dio knjige, koji nosi naslov *Fokus kultura* i u kojem Nina Obuljen i Ana Žuvela Bušnja raspravljaju o temi “Civilno društvo i proces donošenja odluka u hrvatskoj kulturnoj politici”. Njihovo istraživanje pokazuje da u Hrvatskoj postoje velike razlike u stupnju uključenosti civilnog društva u procese formuliranja politika i donošenja odluka te da neformalni proces konzultiranja civilnog društva još uvijek nije usvojen kao najdjelotvorniji način donošenja odluka u području kulturnih politika. Autorice citiraju Ch. Gordona “da su učinkovitiji oni *policy* modeli koji uzimaju u obzir stavove civilnog društva nego oni koji su nametnuti iz središta”. U okviru analize triju aspekata sudjelovanja civilnog društva u procesu formuliranja i provedbe kulturnih politika (opći pravni okvir za sudjelovanje civilnog društva, proces decentralizacije donošenja odluka i uloga kulturnih vijeća te zagovaranja i lobiranja) iznesen je niz teškoća i problema na putu afirmacije civilnog društva kao ravnopravnog partnera u tom procesu. N. Obuljen i A. Žuvela Bušnja ispravno navode da “iako nisu direktno pozvane u

proces donošenja odluka, organizacije civilnog društva nameću se kao značajni akteri u *policy-making* procesu... poticanjem šire javnosti na sudjelovanje u rješavanju određenog problema” (124).

U članku “Kulturni turizam između države i civilnog društva” Daniela Angelina Jelinčić ističe kulturni turizam kao ogledalo suradnje civilnog i javnog sektora, pri čemu civilni sektor utječe na nužne promjene. Autorica istražuje manjak koordinacije među sektorima, osobito nedovoljnu suradnju sektora kulture i turizma, te se zalaže za intersektorski razvitak i osnivanje tijela koje će postati referentno mjesto za prevladavanje nedostatka koordinacije: “Lobiranja civilnog društva za osnivanjem referentnog tijela tražila su od države viši stupanj organiziranosti i stručnosti u području kulturnog turizma koje bi bilo u stanju odgovoriti na brojne probleme u tom sektoru” (139).

Treći dio knjige, *Fokus civilno društvo*, obuhvaća istraživanje prezentirano u tekstu Helene Popović “Civilno društvo u Hrvatskoj”. Istraživanje o civilnom društvu i medijima, provedeno u Hrvatskoj 2005. godine (uz primjenu metode fokus grupa, prema R. A. Krueger: *Focus Groups – A Practical Guide for Applied Research*), pokazalo je da je definiranje i razumijevanje civilnog društva vrlo različito kada je riječ o tri grupe sudionika u fokus grupama (znanstvenici i stručnjaci, predstavnici udruga u kulturi te predstavnici medija). Moguće je, ipak, izdvojiti zajedničko temeljno shvaćanje civilnog društva kao spontanog samoorganiziranja građana “odozdo” s ciljem postizanja određene društvene promjene. Da bi se promjena postigla, potrebna je suradnja različitih društvenih aktera. Istraživanje je upozorilo

na probleme u komunikaciji između medija, civilnog društva i javne sfere. Mediji su veoma važni za razvoj i djelovanje civilnog društva, ali je njihova međusobna komunikacija slaba. Rezultati istraživanja pokazuju da se veći dio odgovornosti za takvo stanje prebacuje na medije, a manji dio na civilno društvo. Posebno je pitanje odnos države i civilnog društva: civilno društvo nije “servis” države, već, kao što je naglašeno u istraživanju, realizacija participativne demokracije.

Posljednji dio donosi selektiranu i anotiranu bibliografiju hrvatskih autora o civilnom društvu u razdoblju 1976-2007. (knjige, poglavlja u knjigama, natuknice u enciklopedijama, članci u časopisima, www-izvori) koju su izradili Hrvoje Butković i Snježana Ivanović.

Knjiga otvara nove pristupe problematici odnosa medija, kulture i civilnog društva. Svi su autori naglasili ili analizirali ulogu mreža, umrežavanje i inovativne modele suradnje. Bilo je to neophodno, jer civilno društvo promiče zajedničko djelovanje putem mreža kao tolerantnog i nehijerarhijskog načina povezivanja. Istaknuta je potreba uspostavljanja horizontalnih intersektorskih i interdisciplinarnih veza i suradnje, osobito između kulture, turizma, znanosti i politike razvoja u cjelini. Takav pristup danas se pokazuje neophodnim na svim razinama: globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj.

Vrijednost je knjige u otvaranju ključnih pitanja i pomnoj analizi novih fenomena s kojima se suočavaju suvremena društva. Civilna kompetencija, prije svega medijska pismenost i angažman u politici i društvenom svijetu mogu dati tim fenomenima dostojan odgovor.

 Prikaz

Livia Kardum

Suton stare Europe: Europska diplomacija i Prvi svjetski rat

Golden marketing – Tehnička knjiga,
Zagreb, 2009, 407 str.

Velikim ratom 1914-1918. okončano je dugo 19. stoljeće koje je u najvećoj mjeri bilo obilježeno dominacijom europske politike nad ostatkom svijeta. Ta se politika bazirala na politici ravnoteže snaga koja je u konačnici dovela do sukoba dvaju suprotstavljenih tabora – Antante i Centralnih sila. Profesorica Livia Kardum u knjizi *Suton stare Europe* dosljedno prikazuje sve događaje koji su prethodili Velikom ratu i koji su najbolji primjer slabosti tradicionalne europske diplomacije tog razdoblja. Sam rat, jedan od ključnih događaja u cjelokupnoj svjetskoj povijesti, obrađen je detaljno i precizno.

Europa je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bila na vrhuncu svoje moći, kako u materijalnom tako i u duhovnom pogledu. Ovdje se odmah nameće pitanje *zašto baš tada dolazi do njezina kraja, do njezina sutona?* Autorica odgovor daje prikazom ekonomskog imperijalizma, kolonijalizma te izrazitog nacionalnog ponosa karakterističnog za politiku ravnoteže snaga. Doktrine o rasnoj superiornosti europskih naroda nad “crnim” i “žutim” razvijene su kao izgovor da se Africi, Aziji i Južnoj Americi nametnu europske ekonomske potrebe i da se tako pretvore u idealno tržište

za europske proizvode. Nova su tržišta Europi nužno trebala za višak njezinih proizvoda ukoliko je željela istim intenzitetom nastaviti uzlaznu putanju razvoja, a budući da je potkraj 19. stoljeća kolonijalna podjela uglanom bila završena, europska je ekspanzija nastavljena u obliku borbe za tzv. zone utjecaja. Unutar same Europe najžešća konkurencija i borba za prevlast na tržištima razvila se između Velike Britanije i Njemačke, koje su bile industrijski najrazvijenije i obje su sve više ovisile i o izvozu svojih proizvoda i o uvozu hrane. Važno je istaknuti da je praktična primjena novih znanstvenih otkrića omogućivala veću eksploataciju i proizvodnju, a veći je profit izravno poticao industrijalce da ulažu sredstva u razvoj znanosti. Tehnološka je inicijativa iz britanskih ruku u potpunosti prešla u njemačke, ali Njemačka je imala mnogo manje uspjeha u borbi za tzv. koncesije, odnosno ugovore o eksploataciji uglavnom rudnog bogatstva zemalja koje to same nisu bile u stanju. Tu je Velika Britanija bila u velikoj prednosti jer su joj bili na raspolaganju izvori sirovina u njezinim kolonijama. Autorica ističe kako je nemoguće u potpunosti odrediti imali u imperijalizmu politika prednost pred ekonomijom ili ekonomija pred politikom. Možemo slobodno govoriti o jednoj vrlo uskoj kooperaciji ekonomije i državne politike.

Na čemu se zapravo temelje suparništva europskih velesila na početku 20. stoljeća? Kardum navodi nekoliko važnih događaja: poraz Rusije od Francuske i Velike Britanije u Krimskom ratu (1854-1856); ujedinjenje Italije; poraz Francuske u Francusko-pruskom ratu (1870-1871) koji je doveo do ujedinjenja Njemačke i njemačke aneksije Alsacea i Lorene. Kri-

ze koje su prethodile Velikom ratu – prva marokanska kriza (1905), aneksijska kriza (1908), druga marokanska kriza (1911) te Balkanski ratovi (1912-1913) – u knjizi su u potpunosti obrađene i najbolji su prikaz napetosti koja je postojala u Europi tog razdoblja. Iako je prvu marokansku krizu izazvala Njemačka s namjerom razbijanja “srdačne Antante” između Velike Britanije i Francuske, rezultat je bio obrnut – pridonijela je njezinu učvršćenju. Pouke iz marokanske krize potakle su Veliku Britaniju da promijeni svoju dosadašnju politiku izolacionizma koja se prvenstveno temeljila na ravnoteži snaga. Slabljenjem Rusije nakon poraza od Japana ravnoteža snaga bila je narušena na štetu Francuske, zbog čega su se razvili kontakti između Pariza i Londona. Antanta (Trojni sporazum) između Velike Britanije, Francuske i Rusije stvorena je kao protuteža Centralnim silama – Njemačkoj, Austro-Ugarskoj i Italiji. Pritom je važno naglasiti da taj sporazum nije sadržavao nikakve obaveze, već samo obećanja suradnje i prijateljstva. Aneksijsku krizu izazvala je Austro-Ugarska aneksijom Bosne i Hercegovine. Ta je kriza najbolji primjer nesposobnosti i nespretnosti austrougarske diplomacije. Iako je imala sve preduvjete da bude uspješno realizirana, austrougarskoj je diplomaciji uspjelo ono nevjerojatno: “navući na sebe bijes ne samo Srbije i njezine zaštitnice Rusije kao i nezadovoljstvo Francuske i Velike Britanije, nego izazvati ljutnju vlastita saveznika – Njemačke” (37).

Balkanski su ratovi primjer kako male države mogu izmaći kontroli velikih sila. Balkanske ratove izazvale su male balkanske države koje su željele prigrabiti što veći dio posrnuloga i oslabljenog Turskog Carstva i osloboditi svoje sunarodnjake

turskoga jarma. Iza tog agresivnog nacionalizma balkanskih državica zapravo je stajala Rusija, eksponenti čije su politike na Balkanu bile Srbija i Bugarska. Sporazumi koje su državnice međusobno potpisale sadržavali su klicu rata ne samo protiv Turske nego i protiv Austro-Ugarske, što je izravno ugrožavalo mir u cijeloj Europi, a ne samo na Balkanu. Iako se u početku činilo da Rusija sve drži pod kontrolom, balkanske državnice odlučile su sudbinu uzeti u svoje ruke i objavile su rat Turskom Carstvu. Turski poraz ponajviše je potresao članice Centralnih sila, ponajprije Austro-Ugarsku. Naime pobjeda Srbije znatno je utjecala na Južne Slavene unutar Dvojne Monarhije, jer su mnogi na Srbiju gledali kao na Piemont Južnih Slavena.

Atentat na austrougarskog prijestolonasljednika nadvojvodu Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. godine dogodio se upravo na vrhuncu politike ravnoteže snaga, kad je suparničkim snagama ponestalo manipulacijskog prostora za uzmicanja i kad je za izbijanje ratnog sukoba bio potreban samo povod. Srpanjsku krizu koja je uslijedila Kardum detaljno obrađuje te prikazuje kako su odlučnost, ali i kolebanje imali veliku ulogu kod vodećih političara velikih europskih sila. Ultimatum koji je Austro-Ugarska poslala Srbiji, koju je držala odgovornom za atentat, Srbija je gotovo u potpunosti prihvatila. Sporan je jedino ostao zahtjev da austrijski istražni organi na teritoriju Srbije provedu istragu o krivcima za atentat. U knjizi je prikazano i raspoloženje u Srbiji nakon atentata, koje je obilježeno snažnim nacionalnim šovinizmom i samopouzdanjem te izrazitom velikosrpskom propagandom koja je pozivala na preuzimanje južnoslavenskih provincija Austro-Ugarske i na njezino

uništenje kao velesile. Iako je vodeći srpski političar Nikola Pašić Srbiju želio prikazati kao pomirljivu žrtvu koja će pokušati učiniti sve da spasi mir, nije se moglo zanemariti raspoloženje u samoj državi. Srbija je igrala prvenstveno na kartu odvajanja južnoslavenskih provincija, skore revolucije u Bosni i Hercegovini te nepouzdanosti slavenskih četa austrougarske vojske. Neispunjavanjem ultimatumu u cijelosti započeo je sudbonosni proces aktiviranja prijateljskih obveza Rusije prema Srbiji, Njemačke prema Austro-Ugarskoj te Francuske i Velike Britanije prema Rusiji. Nitko, naravno, nije znao da je na pomolu najkrvaviji i najrazorniji rat u Europi i svijetu. Nitko to od vodećih političara Europe nije ni htio. "Nitko od njih nije bio dorastao tako opasnoj političkoj situaciji. I Bethman-Hollweg, i Berchtold, i Sazonov, i Poincaré i Grey bili su bez svake sumnje iskusni političari, ali svima njima manjkala je poduzetnost, elastičnost, maštovitost i čvrstoća volje. Osim toga, na čelu Njemačke, tadašnje najjače kopnene vojne sile bio je car Vilim, tašt i rastrgan između svojih ambicija i realnih mogućnosti. Od starog cara Franje Josipa, a i od melankoličnoga ruskog cara Nikole nije se mogla očekivati nikakva spasonosna inicijativa" (75).

Valja istaknuti kako je Kardum dala opsežan prikaz borbenih planova, kopnenih i pomorskih snaga te samog odnosa između suprotstavljenih tabora. Velika prednost Centralnih sila bio je njihov teritorijalni kontinuitet, što je bilo od velike važnosti zbog lakog prebacivanja trupa s jedne bojišnice na drugu, dok je Antantina prednost bila u velikom sirovinskom potencijalu iz njezinih kolonija. Ono što je najvažnije spomenuti kad je riječ o Njemačkoj jest to da je po svaku cijenu željela spriječiti rat na

dvije fronte. Međutim u tome nije uspjela. Iako Austro-Ugarska nije saveznik njemačkih želja, boljeg saveznika Njemačka nije imala. U ratnim okolnostima diplomacija sa svojim metodama nije imala nikakve mogućnosti ponuditi političko rješenje krize, već se usredotočila prvenstveno na pridobivanje preostalih neutralnih država na ulazak u rat na jednoj ili na drugoj zaraćenoj strani. Početni uspjesi Njemačkoj nisu osigurali brzu pobjedu, već, naprotiv, dugotrajan rovovski rat. Odmah na početku formirana su tri bojišta: zapadno, istočno i balkansko. Obje zaraćene strane smatrale su zapadno bojište primarnim, međutim proboj Antantinih snaga dogodio se u rujnu 1918. na sporednom, dugo zapostavljenom solunskom bojištu. Iako je Italija pripadala Trojnom savezu, 1915. godine, potpisavši tajni Londonski ugovor, ušla je u rat na strani Antante. Tajne pregovore zaraćenih strana sa svim neutralnim zemljama autorica posebno obrađuje kako bi istaknula prevrtljivost i egoizam određenih država.

U knjizi su također prikazani i odnosi sa SAD-om kao svjetskom silom koja je u prvom dijelu rata ostala izvan sukoba. Prema Monroeovoj doktrini, američka je politika već tradicionalno vođena pod geslom "Amerika Amerikancima" i sami Amerikanci nisu željeli biti uvučeni u "daleki" europski sukob. Američki predsjednik Wilson, kao deklarirani pacifist, na samom je početku rata nudio posredovanje u cilju postizanja sveopćeg mira. Međutim tada zaraćene strane još nisu bile spremne na primirje. Kada je SAD 1917. objavio rat Centralnim silama zbog neograničena podmorničkog rata, Wilson je jasno isticao da Amerikance ne vodi sebična želja za ratnim plijenom ili povećanjem teritorija, već isključivo želja da se obrane temelji među-

narodnog prava koje je ugrozio njemački militarizam. Sjedinjene Američke Države zauzele su stajalište samo pridružene sile Antanti, zadržavši na taj način potpunu slobodu odlučivanja i u vojnom i u političkom pogledu, a time i moćno sredstvo pritiska na članice Antante.

Kardum nam daje uvid u sve velike bitke Prvog svjetskog rata, za koji se može slobodno reći da je bio prepun besmislenih i neuspješno realiziranih bitaka s krvavim završetkom na objema stranama, za koje je moguće procijeniti da su se manje vodile razumom, a više egoizmom i svojim posebnim interesima. Također, to je bio rat u kojem su tragično i jedno završavale velike ideje kada se nisu znale ili nisu mogle prikladno provesti (Galipoljska ekspedicija). Najbolji je primjer za to često pretpostavljanje britanskog ugleda racionalnim odlukama, kao i talijansko izbjegavanje rizičnih poteza u kojima talijanski interesi nisu evidentno bili na prvome mjestu. Važno je spomenuti kako je velik problem Antante bilo to što nije imala jedinstveno vojno zapovjedništvo, što je Njemačkoj, s druge strane, u cijelom ratu davalo udarnu snagu. Iako su Centralne sile u cijelom ratu nizale pobjedu za pobjedom pod vodstvom vrsnih vojnih stratega i sposobnih generala Paula von Hindenburga i Ericha von Ludendorfa, Antanta je uspjela pobijediti samo zahvaljujući američkoj pomoći. Njemačka je sa svojim saveznicama, Austro-Ugarskom, Turskom i Bugarskom, doživjela ne samo neočekivani poraz nego i neočekivano teške uvjete primirja koji nisu osigurali smirivanje međunarodnih odnosa. Pobjednici su u svojem trijumfalizmu zaboravili "da se poraženog neprijatelja nikad ne smije poniziti do te mjere da on umjesto da prihvati mir, poželi osvetu"

(385). Wilsonov mirovni program predložen javnosti u obliku "14 točaka" pobudio je nadu poraženim i potlačenim narodima u buduće pravednije odnose u međunarodnoj zajednici. Vjerovalo se da će politika voditi računa o želji naroda o čijoj sudbini odlučuje i da će se poštovati etničko načelo pri određivanju granica. Međutim sve su te nade splasnule nakon rata uslijed izrazito nepravednih mirovnih ugovora. Političke ideje o pravima naroda na jednakost, sigurnost i samoodređenje proklamirane u doba rata pokleknule su u trenutku pobjede pred političkim realitetom mira.

Pri obradi ove uvijek aktualne tematike autorica se nije uvijek strogo držala kronologije, nego je u opisu nekih događaja prednost dala tematskom pristupu. Tako je jedno cijelo poglavlje, izrazito važno za našu nacionalnu povijest, posvećeno Južnim Slavenima za vrijeme rata i Jugoslavenskom odboru koji stavlja na scenu ugledne hrvatske emigrante – Antu Trumbića i Franu Supila. Ono se prvenstveno bavi diplomatskom borbom oko stvaranja jugoslavenske države koju obilježavaju sukobi unutar samog jugoslavenskog tabora s jedne strane i različitih interesa velikih sila s druge, dok se u središtu nalazi Srbija na čelu s Nikolom Pašićem i njegovom velikosrpskom politikom. Posebna je pažnja posvećena Krfskoj deklaraciji kao rezultatu iscrpljujućih rasprava između srpske vlade na čelu s Pašićem i Jugoslavenskog odbora pod vodstvom Trumbića. "U deklaraciji se ističe da će se država jedinstvenog troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca zvati Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, da će biti slobodna, nezavisna, ustavna, demokratska i parlamentarna kraljevina s jedinstvenim teritorijem i jedinstvenim državljanstvom na čelu s dinastijom Ka-

radorđević” (279). Potrebno je spomenuti kako je uspjehu konferencije umnogome pridonio Trumbić, koji je, iako teško, svjesno popuštao u mnogim pitanjima unutarnjeg uređenja nove države. Autorica se usredotočava i na problem međunarodnog priznanja Jugoslavena te na samo urušavanje Dvojne Monarhije od strane potlačenih naroda. Proklamirano pravo naroda na samoodređenje davalo je određene izgleda i Južnim Slavenima za realizaciju njihovih težnji, pogotovo kada Antanta, pred kraj rata, više nije bila za očuvanje Austro-Ugarske.

Autorica je jedno poglavlje posvetila mirovnim ponudama i inicijativama, obrađujući bezuspješne mirovne pokušaje mladog austrougarskog cara Karla te mirovne inicijative pape Benedikta XV. i mirovne pokušaje njemačkog državnog tajnika Kühlmana. Dio poglavlja posvećen je mirovnim prijedlozima obaju zaraćenih tabora, pa tako i Wilsonovu mirovnom programu u kojem se govori o miru bez pobjednika. Važno je spomenuti da se ovaj program vrlo lako mogao interpretirati na različite načine, a i mnoge su točke bile kontradiktorne same u sebi, stoga je naknadno objavljena neophodna interpretacija svih točaka.

Jedan od velikih doprinosa knjige jest poglavlje koje obrađuje ruske revolucije. Autorica daje vrlo detaljan prikaz revolucionarnih zbivanja u Rusiji 1917, prateći logičan slijed uzročno-posljedičnih veza događaja koji eskaliraju već na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, ali kulminiraju tek 1917. uzastopnim revolucijama. Poglavlje obrađuje Rusiju od početka 20. stoljeća i opisuje kritično stanje zemlje koja je prožeta korupcijom, posvemašnjom zaostalošću za Europom te ogorčenjem zbog nesposobno-

sti vladajućih. Takav opsežan uvid u stanje Rusije, prije i tijekom rata, čitatelju omogućuje bolje razumijevanje daljnjih zbivanja, pa i samog, za Ruse izrazito nepovoljnog, potpisivanja mira u Brest-Litovsku. Ruske su revolucije od velike važnosti i za političko shvaćanje daljnjih događanja u Europi, jer je strah od “šačice” boljševika omogućio dolazak fašista na vlast u Italiji te nacista u Njemačkoj. “Strah od ‘crvene opasnosti’ obilježit će cijelo međuratno razdoblje politike zapadnih demokracija, a nastavit će se u obliku *hladnog rata* i nakon 1945” (8).

Valja istaknuti da je knjiga obogaćena uvijek potrebnim kartama koje daju jasnu sliku cjelokupnog ratnog vihora. Svi vodeći političari prikazani su objektivno, sa svim svojim vrlinama i ljudskim manama. Svakog političara, od njemačkog kancelara pa do britanskog premijera, autorica je karakterno opisala, što je od velike važnosti ukoliko se žele shvatiti i uvidjeti razlozi njihovih postupaka u danom trenutku. Na dosljedan način autorica iznosi sve bitne činjenice vezane uz tematiku, uz pokoji anegdotalan, ali istinit detalj opisuje jedan svijet po mnogo čemu drugačiji od današnjeg. Poznavanje povijesnih događaja od izrazite je važnosti za sve koji se žele baviti ili se bave međunarodnim odnosima, jer bez poznavanja povijesti nije moguće kvalitetno razumjeti ni današnju međunarodnu politiku.

Bruno Korea Gajski

Prikaz

Noam Chomsky

Promašene države – zloraba vlasti i napad na demokraciju

Naklada Ljevak, Zagreb, 2008, 335 str.

Knjiga *Promašene države* nova je u nizu sličnih publikacija najpoznatijeg kritičara američke vanjske politike. Svojevrsan je nastavak bestseler *Hegemonija ili opstanak*, u kojem Chomsky raspravlja o pojmu promašene države. Pritom polazi s posve neočekivanog aspekta. Naime u knjizi izneseni navodi i činjenice pokazuju upravo SAD i njegovu vanjsku politiku kao promašenu državu i generator nestabilnosti u modernom svijetu. Iako je knjiga izdana prije dvije godine, možemo je smatrati aktualnom, a posljednje američke izbore protumačiti kao rezultat stanja i aktivnosti na koje se autor referira (prvenstveno na vanjskopolitički smjer Bushove administracije).

Knjiga je podijeljena na šest većih cjelina, prožetih autorovom namjerom da pobudi sumnju i skepsu čitatelja u pogledu odnosa SAD-a prema drugim državama, ali i da ukaže na bifurkaciju između javnog mnijenja i bivše administracije.

Autor na početku definira najveće opasnosti za današnji međunarodni poredak: nuklearni rat, ekološka katastrofa i činjenica da najjača sila svijeta potiče prve dvije. Pokazuje da američki sistem u cjelini zapada u probleme i da poprima obilježja država protiv kojih se (barem nominalno) bori. To su nesposobnost ili nespremnost

da zaštiti vlastite građane od nasilja, sklonost da sebe smatra izuzetim iz okvira domaće i međunarodnog prava – što pruža slobodu da provodi nasilje i agresiju, te na kraju ozbiljan demokratski deficit. Prethodno navedena obilježja suprotna su proklamiranim vrijednostima – jednakosti, slobodi i istinskoj demokraciji, zbog čega se autor poziva na načelo moralne univerzalnosti – na sebe primijeniti ista načela kao i na druge, ako ne i čvršća.

Te tvrdnje autor potkrepljuje konkretnim primjerom, ratom u Iraku i događajima koji su mu prethodili. Vođeni samo jednom, i to neprovjerenom, pretpostavkom – o postojanju oružja za masovno uništenje, SAD je okupio koaliciju i započeo rat. Naravno, bez suglasnosti Vijeća sigurnosti, što je prouzročilo i konflikte među zapadnim demokracijama. Rat i agresija ne samo da nisu smanjili mogućnost terorističkih napada na demokratske zemlje već su radikalizirali i dotada mirne skupine islamista. Rat je pružio podlogu i razlog za regrutiranje bombaša samoubojica i terorističkih aktivista. U isto vrijeme, u zemljama koje su tradicionalno imale veliko povjerenje u SAD ono je nestalo te se pojavila bojazan od sljedećeg “preventivnog” rata na tim područjima – npr. u Indoneziji. Svojim djelovanjem SAD je postao jedini pravi saveznik Osame bin Ladena, ali i pokazao da nije vjerodostojan u ponašanju prema drugim međunarodnim akterima. Na područjima od interesa zahtijeva izručenja svih zarobljenika povezanih s terorizmom, dok na svom teritoriju skriva odgovorne za počinjenje istih zločinačkih djela na području Južne Amerike. Naravno da time poništava vlastiti kredibilitet, jer je i sam Bush naglasio da svi oni koji pomažu teroristima jesu teroristi. Usprkos tome SAD i dalje mirno plovi međunarodnopravnim vodama,

uspješno se izuzimajući iz okvira koji je praktički sam kreirao. Paradoks je u tome što se međunarodno pravo ne shvaća kao normativni okvir, nego se tumači fleksibilno, kao svojevrstne političke smjernice (naravno, u korist interesa samog SAD-a). Kao primjer autor spominje Protokol iz Kyota te dvostruku politiku prema državama koje rabe nuklearnu energiju u civilne svrhe. Što se tiče navedenog protokola, poznato je da ga SAD ne provodi (što je u potpunoj suprotnosti sa stavovima američkog javnog mnijenja). No veći se apsurd ogleda u drugom pitanju. Iako je član projekta reduciranja nuklearnog naoružanja i uporabe nuklearne energije u civilne svrhe, u SAD-u ne postoji politička volja vrha vlasti da se tom projektu doprinese. Dok se neke države, poput Izraela, konstantno opskrbljuju konvencionalnim oružjem, politika prema Iranu potpuno se okrenula nakon revolucije i promjene njegova statusa od prijateljske države do neprijatelja – što potvrđuje autorove navode o nekonzistentnosti vanjske politike najjače svjetske sile koja ide u prilog samo saveznicima i klijentima.

Sljedeći primjer, da tako kažemo, lice-mjerja SAD-a njegov je “doprinos” širenju demokracije po svijetu. Naravno da se to odnosi na one države koje Amerika proglašuje banditskim ili promašenim državama. Još jednom autor naglašava da je bitan kriterij određivanja takvih država. Zaključak je da je status države klijenta ili sluge naspram SAD-a najbitnija referenca u vanjskim odnosima Amerike. Sva zvjerstva i zločini nisu važni ako se vrše radi ostvarenja ciljeva (zna se čijih), no čim se skrene s takvog puta, pojedinci postaju neprijatelji međunarodnog poretka te u skladu s tim neprijatelji SAD-a. Savršen je primjer takve politike Irak za vrijeme Saddama Husseina,

koji je u vrijeme počinjenja monstruoznih zločina, za koje mu je kasnije suđeno, skinut s popisa država koje potpomažu terorizam (1982. godine, u vrijeme Reaganove administracije). Autor pritom naglašava da SAD nije započeo takvu politiku i povlači paralelu s imperijalističkom Britanijom. Obje države smatraju sebe izuzetnima. J. S. Mill pisao je o Engleskoj kao o novosti u svijetu, o naciji koja ne želi ništa za sebe i koja djeluje samo u korist drugih, onih koji ne znaju za bolje te ih treba poučiti. Taj stav odnosio se na britansku politiku u Indiji povezanu s kontrolom opijuma, što neodoljivo podsjeća na sadašnju situaciju SAD – Irak – nafta.

Ono što SAD čini pod geslom promicanja demokracije u svijetu dovodi do urušavanja njegova kredibiliteta širom svijeta. Chomsky tako navodi primjere iz Latinske Amerike, gdje su tajne službe SAD-a utjecale na demokratski izborni proces te na vlast instalirale poslušne režime. Spomenut ću primjer 11. rujna, ali 1973. godine, dan na koji je izvršen udar na vlast u Čileu. Legitimno izabrani predsjednik počinio je samoubojstvo, a na vlast dolazi general August Pinochet. Samo prvoga dana ubijeno je oko 6 000 ljudi, dok ih je mučeno oko 30 000, te je uništena najstarija demokracija Južne Amerike. Sve uz “nadzor” SAD-a. Svijet se tada nije previše “uzbudio”, iako je započeta operacija širenja takvih režima širom Latinske Amerike. Takvih primjera ima napretek, no ja ću se koncentrirati na područje Bliskog istoka. Jedan je od dokaza uznapredovale demokracije, naravno, visok stupanj slobode medija. Baš je zato apsurdno nastojanje SAD-a da u predizborno vrijeme u Iraku onemogućuje normalno funkcioniranje svih medija koji ne podržavaju njegova kandi-

data. Jedna od TV-kuća koja je bila šikanirana jest katarska Al-jazeera. Na primjeru izbora u Iraku, ali i u Izraelu vidimo da je pravi moto SAD-a: "izbori su dobri ako je ishod pravilan". Sve dok je Jasser Arafat, kao nepokolebljivi palestinski vođa, bio živ, izbori nisu bili poželjni jer bi nesumnjivo potvrdili njegov legitimitet. Također, svi su neuspjesi tokom pregovora pripisani njemu kao lošem diplomatu. S obzirom na nedavnu izraelsku vojnu intervenciju u Pojasu Gaze Chomsky se pokazuje kao dobar prediktor. Svojom argumentacijom o Izraelu kao državi klijentu SAD-a potvrđuje neminovnost vojne intervencije. Naime autor prikazuje Izrael kao glavnu prepreku miru zbog toga što je nasilno preuzeo kontrolu nad najvažnijim resursima i potpuno marginalizirao Palestince, kojima ne omogućuje ni osnovna ljudska prava. Chomsky uz Izrael otvoreno optužuje SAD za iskrivljavanje slike stvarnog stanja na terenu (uz potporu pristranih medija) i za direktno sabotiranje pregovora i pokušaja dogovora između dviju sukobljenih zajednica.

Nakon rasprave o širenju demokracije širom svijeta Chomsky prebacuje fokus na istu situaciju u SAD-u. To može zvučati čudno s obzirom na to da se radi o zemlji s nekoliko stoljeća starim demokratskim institucijama, ali i s isto toliko starom demokratskom kulturom. Ono što autora zaočuplja jest demokratski deficit američkih izbora 2000. i 2004. godine. On smatra da su tamošnji glasači slabo upućeni u izborni proces i stavove kandidata te da je na djelu obmanjivanje javnosti od strane dobro organizirane stranačke PR-industrije. Velika većina birača ima različite političke stavove od onih kandidata za koje su glasali, dok im je percepcija pomaknuta prema različitim karakternim crtama i osobnosti

kandidata, a to je, naravno, pomno režirano. Što se tiče Bushova izbora 2004. godine, Chomsky naglašava da je većina birača mobilizirana uspješnim marketinškim poticanjem straha od terorizma koji je zapravo, pomalo paradoksalno, poticala upravo vanjska politika Bushove administracije. Tako se pokazalo da tadašnji izbori nisu donijeli ništa dobro američkom stanovništvu. Naprotiv, velike korporacije nesmetano su nastavile iskorištavati kapitalistički sustav koji im je išao na ruku. Danas vidimo do kakvog je gospodarskog sloma dovela takva situacija, dok su tada analitičari zaključivali da "rekordni trgovinski manjkovi nisu prijeteći kao što se čini".

Još jedan dokaz u prilog tvrdnji o SAD-u kao promašenoj državi jest loša koordinacija službi spašavanja i nadležnih institucija nakon pustošenja uragana Katrine. Iako su mjerenja i istraživanja vjerojatnosti sličnog događaja uvelike upućivala na New Orleans, pod pritiskom krupnog kapitala većina sredstava za upravljanje rizikom ovakvog tipa prebačena je u vojne svrhe. Država se nije mogla pobrinuti za sve unesrećene jer se takav problem nije ni nalazio na ljestvici prioriteta.

U ovoj zanimljivoj knjizi autor nastoji razotkriti temeljna načela politike današnje najjače svjetske sile. Iako se SAD predstavlja kao čuvar i promicatelj demokracije širom svijeta, principi i kriteriji nisu jednaki za sve. Autor pokazuje da je potpora stvarnoj demokraciji moguća samo onda kada se poklapa s američkim strateškim i ekonomskim interesima. Jednostrana kritika Noama Chomskog ima jasan cilj – prikazati SAD kao najveću promašenu državu svijeta.

 Prikaz

John Kenneth Galbraith **Dobro društvo: Humani plan**

Algoritam, Zagreb, 2007, 147 str.

Autor knjige John Kenneth Galbraith (1908-2006), "jedan od najcjenjenijih ekonomista na svijetu, zagovornik Keynesove doktrine, odnosno američkog ekonomskog liberalizma i progresivizma" u 18 kratkih poglavlja knjige *Dobro društvo: Humani plan* vrlo sažeto i jasno iznosi svoje viđenje problema današnjeg modernog društva i načine na koje bi ti problemi mogli biti riješeni. Njegova razmišljanja odnose se na trenutačnu svjetsku situaciju (knjiga je prvi put izdana 1996. godine), s posebnim naglaskom na ulogu Sjedinjenih Američkih Država u toj globalnoj priči. Također, nemoguće je ne primijetiti da je Galbraithovo shvaćanje ekonomije uvelike determinirano povijesnim, društvenim i kulturnim aspektima, a njegov jednostavan izraz čini ovu knjigu dostupnom širem krugu čitatelja, ne samo ekonomskim stručnjacima.

Kako sam kaže u prvom poglavlju, svrha je knjige pokazati što bi bilo dobro (misliti pritom na "dobro društvo"), ali također naglašava da pod pojmom "dobrog društva" smatra prije svega ostvarivo društvo, društvo u kojem će "svi građani uživati minimum blagostanja, rasnu i etničku jednakost i imati mogućnosti za život koji ih ispunja zadovoljstvom" (11).

Uzimajući u obzir činjenicu da u "stvarnome svijetu postoje ograničenja koja pro-

izlaze iz ljudske prirode, povijesti i duboko ukorijenjenih načina razmišljanja", Galbraith smatra da se "prilagodba povijesnim kretanjima može poboljšati, učiniti suosjećajnijom kako bi se omogućio bolji život osjetljivijim elementima" (19).

U drugom poglavlju Galbraith upućuje na temeljne povijesne promjene u ekonomskom poretku i situaciju koja je iz toga proizašla. To se prije svega odnosi na sve veće razlike i sve neravnopravnu borbu između bogatih i siromašnih te na njihove različite poglede na ulogu države, počevši od socijalne skrbi pa sve do problema okoliša. Galbraith smatra "da se u dobrom i pametnom društvu politika i djelovanje ne podređuju nikakvoj ideologiji ni doktrini" (27). Nastupilo je doba praktičnog prosuđivanja i "djelovati moramo na temelju presudnih činjenica u svakom pojedinačnom slučaju" (27). Uz neupitnu važnost načela, uloga i zakonitosti slobodnog tržišta autor preispituje mogućnosti i potrebe za državnom intervencijom u javno-privatnoj sferi. Razvoj i širenje modernoga gospodarstva državi nameće sve više obaveza, a s druge strane jaz koji se stvara između privatnih i javnih usluga sve je veći, tako da s gospodarskim razvojem raste i važnost društvene akcije. Iako Galbraith naglašava nemogućnost ostvarenja ekonomske jednakosti, on se zalaže za dobar i koristan gospodarski sustav u kojem će svi imati jednake mogućnosti za napredovanje. "Dobro društvo mora razlikovati društveno prihvatljivo i neopasno bogaćenje od bogaćenja o društvenom trošku" (34).

I dok je nekad temeljna dihotomija bila ona između rada i kapitala, današnji ekonomski i politički poredak na jednoj strani ima bogate nasuprot siromašnima. No za razliku od nekadašnje kapitalističke klase

“bogati i dobro situirani danas su mnogo brojniji i međusobno različiti, a i mnogo jasnije izražavaju svoje političke stavove” (14). Na suprotnoj strani siromašni su potpuno zapostavljeni, neobrazovani i ne glasuju. To znači da “demokracija postoji, ali u nemaloj mjeri pripada imućnima”. Sve to, smatra Galbraith, posljedica je povijesnih promjena i društvenih kretanja. Naravno, te dvije skupine različito shvaćaju ulogu države (u stvarima kao što su socijalna zaštita, zdravstveno osiguranje, problemi okoliša, pouzdanost proizvoda, izdaci za vojsku, državna intervencija pri spašavanju propalih financijskih institucija, pomoć velikim korporacijama u vremenima krize itd.). S jedne strane javljaju se zahtjevi za ukidanjem mnogih funkcija socijalne države, to jest za ograničavanjem uloge države u cjelini, dok je s druge strane jedino intervencija države kakav-takav zalog ostvarenja dobrog društva. Galbraith u svojoj knjizi predlaže javne i političke mjere kao put prema dobrom društvu.

U poglavlju “Doba praktičnog prosuđivanja” Galbraith kritizira ustaljena ideološka shvaćanja gospodarstva. On smatra kako se ideološkim određivanjem izbjegava neželjeno razmišljanje i donose se općenite, “shematizirane” odluke. Danas takvim shvaćanjima više nema mjesta u modernim gospodarstvima ukoliko se želi ići za ostvarivanjem dobrog društva. “Dobro gospodarstvo ima jasnu svrhu: djelotvorno proizvoditi dobra i pružati usluge te razdjeljivati stvorene prihode na društveno prihvatljiv i gospodarski funkcionalan način” (21).

Naime očigledno je da se s razvojem modernoga gospodarstva državi nameće sve više obveza, a to se prije svega odnosi na usluge koje privatni sektor ne pruža. To,

naravno, dovodi do sve veće razlike između “javnog i privatnog životnog standarda”, čime raste i važnost društvene akcije, ali i potrebe za državnom intervencijom. Galbraith ističe kako zbog svega toga “privatizacija nije nimalo bolji kontrolni okvir za javno djelovanje od socijalizma” (26), čime potvrđuje svoju već mnogo puta ranije isticanu misao vodilju, a to je da “ovo nije doba doktrina, već doba praktičnog prosuđivanja” (26).

U sljedeća dva poglavlja Galbraith obrađuje ekonomske pojmove poput inflacije i deficita te njihovu ulogu u gospodarskoj slici zemalja. Temelj, odnosno sama društvena osnova svakog dobrog društva jesu jednake ekonomske mogućnosti za sve, a to jednostavno znači povećanje zaposlenosti i proizvodnje te gospodarski rast. Jednom riječju, snažna i stabilna ekonomija osnova je dobrog društva. To ne znači da svi možemo imati jednaka primanja, ali gospodarstvo svakome mora pružiti jednaku priliku za sudjelovanje i napredovanje u skladu sa sposobnostima i ambicijama. Unatoč svemu tome puka činjenica koja obilježava cijeli tržišni sustav jesu periodične epizode kroz koje gospodarstva prolaze. Galbraith tu prije svega misli na periode recesije i stagnacije koji utječu na nezaposlenost i u svakom slučaju ne pridonose gospodarskom rastu, a često je uzrok tome upravo “pretjerano špekuliranje u dobrim vremenima...”. Kao korektivne mjere u teškim vremenima Galbraith nudi nekoliko načina za povećanje priljeva agregatne potražnje, što je samo još jedan pokazatelj ovisnosti tzv. slobodnog tržišta o državnoj intervenciji.

Također, prema Phillipsovoj krivulji, visoka zaposlenost moguća je jedino u “kombinaciji” s inflacijom nasuprot neza-

poslenosti i relativno stabilnim cijenama, a ciljevi dobrog društva trebali bi biti usmjereni prema postizanju ravnoteže između inflacije i nezaposlenosti. To se ponekad i ne čini lako ostvarivim s obzirom na to da “financijski krugovi prednjače u davanju prednosti stabilnosti cijena pred nezaposlenošću” (47). No unatoč tomu Galbraith smatra da u vezi s tim pitanjem sindikati moraju voditi računa o spirali plaća i cijena na način da se “plaće ugovaraju u okviru postojećih cjenovnih struktura” (48). I tu je očigledno da Galbraith poziva na ostvarenje dobrog, humanog društva koje će štititi one najugroženije, imajući pritom na umu raspoložive ekonomske kapacitete. “Niska razina nezaposlenosti je nužna i taj se cilj mora ostvariti, no sjediniti je s apsolutnom stabilnošću cijena nije u okviru mogućega nego je to čista utopija” (50). Jednom riječju, nezaposlenost nikako ne bi smjela biti instrument za regulaciju i stabilizaciju cijena.

U poglavlju “Raspodjela dohotka i moći” Galbraith iznosi pet ključnih točaka za razboritu i civiliziranu raspodjelu dohotka u društvu, a svakako kao glavnu stvar treba istaknuti nužnost progresivnog oporezivanja. Naime svi smo svjesni da “jednakost nije u skladu ni s ljudskom naravi ni s prirodom, a ni s motivacijom suvremenog gospodarskog društva” (59), ali također smo svjesni i činjenice da “raspodjela dohotka u suvremenom gospodarstvu proizlazi u krajnjoj liniji iz raspodjele moći, koja je opet i uzrok i posljedica načina na koji se dohodak dijeli” (64). Galbraith smatra da država mora ukinuti postojeće porezne povlastice koje daje imućnima (poslovne subvencije, potpore) te s druge strane spriječiti slabljenje moći sindikata, jer “organiziranje radnika ostaje jedan od

najvažnijih civilizirajućih čimbenika u suvremenom gospodarskom životu” (65), a za sve one koji nisu u sindikatima (a takvih je u SAD-u u posljednje vrijeme sve više) mora osigurati sredstva za zdravstveno osiguranje, naknadu za nezaposlenost i socijalno dostatna minimalna primanja.

Ipak, Galbraith smatra da je u ostvarenju dobrog društva ključna uloga obrazovanja. Osim što ima središnju ulogu u gospodarstvu, obrazovanje ima i bitnu političku i društvenu ulogu, a to je, po Galbraithu, i mnogo važnije od gospodarske uloge obrazovanja. Naime “obrazovanje ima presudan utjecaj na društveni mir i spokojstvo jer pruža nadu i realnu mogućnost za bijeg iz nižih, zanemarenih društvenih i gospodarskih slojeva u više” (68). Osim toga obrazovanje omogućuje ljudima da racionalno upravljaju svojim životom te da istinski uživaju u njemu. No problem je u tome što obrazovanje nije jednako dostupno svima. “Siromašni nemaju jednak pristup javnim visokoobrazovnim ustanovama jer im loše, slabo financirane osnovne i srednje škole, osobito one u većim gradovima uskraćuju tu mogućnost” (71). Upravo iz tog razloga Galbraith smatra da još veća javna sredstva moraju biti raspoloživa; upravo bi zbog toga dobro društvo trebalo prije svega nametnuti poreze, točnije, odreći se privatnih prihoda, izdataka i skupog obilja privatne potrošnje u korist kvalitetnijeg obrazovnog sustava čija gospodarska i politička korist uopće nije upitna, a također je zalog kvalitetnijeg života njegovih građana.

Očigledno je da se Galbraith zalaže za javnu regulaciju i intervenciju prije svega zbog štetnih učinaka gospodarstva na zdravlje i život čovjeka te na okoliš, ali i zbog zaštite privatnih podataka i smanje-

nja štetnih ekonomskih utjecaja na život “malog čovjeka”. Osim ekonomskim Galbraith veliku pažnju posvećuje globalnim društvenim problemima kao što su problemi okoliša, migracije, siromaštva, birokratskog sindroma, ratova i nezavisnih vojnih sila, a upravo su to teme koje obrađuje u narednim poglavljima.

Naime iako ne osporava tržišne sustave i njegove poticaje, Galbraith smatra da “proizvodna tvrtka nema bogomdano pravo na slobodno poduzetništvo i slobodu izbora kao ni njeni potrošači ukoliko to šteti interesima šire zajednice (klime, blagostanju, iscrpljivanju resursa)” (83). Iz tog razloga predlaže neke mjere koje mogu pomoći adekvatnoj zaštiti okoliša. Što se tiče problema migracije, Galbraith taj pojam prije svega veže uz pojam rada, i to prije svega misleći na teški fizički rad, s obzirom na to da su strani visokoobrazovani kadrovi gotovo uvijek dobrodošli u stranim zemljama. Problem je s onim emigrantima koji u potrazi za boljim životom dolaze u zemlje zapadnog svijeta. Naime činjenica je da upravo zahvaljujući tim radnicima opstaju mnoge velike industrije Zapadne Europe, jer radnici iz siromašnijih zemalja rade uglavnom poslove koje domicilno stanovništvo ne želi raditi. Galbraith smatra da u vezi s tim pitanjem zemlje zapadnog svijeta moraju imati politike prema stranim radnicima jednostavno kako bi zaštitili radna mjesta svojih stanovnika. To se odnosi na broj stranih radnika u nekoj zemlji, ali što se tiče njihova položaja, Galbraith smatra da se ti radnici ne smiju tretirati kao uljezi, nego se moraju promatrati isključivo s obzirom na važnost posla koji obavljaju, pazeći pritom da imaju mogućnost ostvarivanja svih prava koja ostvaruju i domaći radnici.

Nezavisna vojna sila još je jedno od područja koja Galbraith obrađuje u svojoj knjizi. Naime puno je primjera u svijetu gdje vojska ima neograničenu autonomiju što se tiče vojnog proračuna (a nerijetko pod izlikom vojne tajne i potpunu tajnovitost što se tiče trošenja tih sredstava). Ako se uzme u obzir da su to javna proračunska sredstva, dolazi se do paradoksa nespojivog s pojmom dobrog društva i temeljnim demokratskim načelima (u ovom slučaju “demokratska kontrola je zapravo ukinuta” (95)). Galbraith smatra da dobro društvo ni na koji način ne smije prepuštati vlast vojnoj sili jer “suvremena vojna sila nije obvezna služiti općem javnom interesu ma koliko se svi u to ozbiljno i svečano zaklinjali; ona se rukovodi vlastitim interesom koji, da stvar bude gora, može jako ugroziti opće javne potrebe i ciljeve” (96). Upozorava da su danas sve jači zahtjevi za trošenjem javnih sredstava s mnogo strana, a vojsku treba smatrati posebnim slučajem čija moć proizlazi iz organizacije te je treba podvrgnuti što djelotvornijoj demokratskoj kontroli.

No organizacijska pitanja ne odnose se samo na vojsku, već i na cijeli državni aparat, a upravo o tome Galbraith govori u poglavlju “Birokratski sindrom”. Glavni su problemi koji se javljaju u gotovo svim državnim birokracijama nedostatak inovativnosti, koju zamjenjuje kultura udobnosti i discipline, te neprekidan rast broja osoblja. Takve politike vode birokracije do propasti i do otpuštanja nepotrebnih i prekobrojnih radnika usred kriznih vremena. Takvi birokratski problemi mogu se riješiti jedino “obazrivim rukovođenjem u izvršnom i zakonodavnom sektoru vlasti, a rješenje je nužno potrebno radi uspješnog funkcioniranja dobrog društva” (104).

U ostvarenju dobrog društva vanjska politika također ima značajnu ulogu, a petnaesto poglavlje Galbraithove knjige obrađuje taj aspekt. Prema njemu, “dobro društvo mora se suprotstaviti stajalištu koje zagovara vojna sila, i poreći ga, prema kojemu je rat neizbježan vid ljudskog postojanja” (106). Predstavnici vlada u vanjskoj se politici danas sve više usredotočuju na rasprave o gospodarskim pitanjima, a ubuduće će te rasprave ići u smjeru socijalne skrbi, fiskalne i monetarne politike i njihova usklađivanja. Ključna stvar i suvremeni imperativ dobrog društva jest napraviti odmak od poistovjećivanja samo s nacionalnom državom. Ono danas jednostavno “mora prepoznati i podržati opće međunarodne sile o kojima pojedinačne države ovise” (113).

Dva posljednja poglavlja Galbraith posvećuje onima najugroženijima, što sugerira i sam naslov poglavlja, “Svjetski siromasi” (I. i II.). U prvom dijelu objašnjava uzroke siromaštva u svijetu, s posebnim naglaskom na bližu povijest najsiromašnijih zemalja koja je u većini slučajeva usko vezana uz razdoblje kolonijalnih osvajanja i zapadnjačkog imperijalizma. Galbraith istražuje uzroke pada kolonijalnog imperijalističkog sustava, ali i mogućnosti za nove oblike zapadnjačkog imperijalizma u obliku privatnih transnacionalnih korporacija. On je svjestan globalne slike i stanja u siromaštvom najugroženijim zemljama svijeta te odgovornosti koju za tu situaciju dobrim dijelom nose i nekadašnji okupatori – zapadne kolonijalne zemlje. Smatra da vanjske politike nekad kolonijalnih zemalja i dalje moraju biti osjetljive prema svemu što bi moglo upućivati na ponovno oživljavanje kolonijalizma. Ali ne samo to, “bogate se zemlje moraju uhvatiti

u koštac s imperijalnim naslijeđem – dubokom i doista nepodnošljivom ljudskom patnjom koju je za sobom ostavio” kolonijalizam (121). U sljedećem poglavlju, koje se nastavlja baviti istom temom, Galbraith se bavi konkretnim mjerama koje dobro društvo mora ostvariti kako bi pridonijelo napretku u najsiromašnijim zemljama. Tri su stvari ključne: dobra vlast, obrazovni sustav i dobar sustav prijevoza (po mogućnosti). Činjenica je, a ujedno i jedna od ključnih stvari koje Galbraith ističe, “da bez stabilnog političkog poretka i općeg obrazovanja za široke mase” (124) jednostavno nema prosperiteta za one najsiromašnije. Ako u zemlji vlada mir, sljedeći prioritet svakako mora biti obrazovanje, a tu bi veliku ulogu trebale odigrati bogatije zemlje, čiji obrazovani kadrovi mogu pomoći onima kojima takvi kadrovi nedostaju. Uz to najsiromašnije zemlje imaju i brojne druge probleme, a tu svakako treba izdvojiti slom pravnog poretka, koji je vrlo česta pojava u mnogim zemljama svijeta, te svakako teške i osjetljive probleme unutarnjih sukoba gdje je reakcija Ujedinjenih naroda često osjetljivo pitanje (Jugoslavija, Ruanda, Somalija, Liberija). Galbraith poziva na konkretnu brigu za svjetske siromahe i na preuzimanje dijela njihovih troškova, ali i na brigu za brojne zemlje Istočne Europe koje teško prolaze kroz tranziciju prema stabilnim demokratskim društvima.

U posljednjem poglavlju knjige Galbraith rezimira i zaključuje svoje djelo osvrtno na demokratski proces i ključni problem današnjih demokratskih društava. Naime dihotomija između bogatih i siromašnih u modernim je društvima snažnija nego ikada. Za prevladavanje tih razlika ključno je dovesti na vlast one koji će se zalagati

za interese siromašnijih (Galbrath otvoreno poziva na glasovanje za Demokratsku stranku u SAD-u, koja je za razliku od Republikanske stranke okrenuta svim svojim građanima, a ne samo bogatima). Ali sve to nije ostvarivo ako siromašniji građani ne izađu na izbore i ne izraze svoju volju putem glasačkih listića. "Zato je najbitniji element za ostvarivanje dobrog društva postizanje savršenijeg načina za izražavanje demokratske volje; demokracija mora postati stvarna, sveobuhvatna" (132). A nakon toga potrebno je formirati savez brižnih, suosjećajnih i onih koji su izvan političkog sustava kako bi dobro društvo steklo temeljni preduvjet za svoje ostvarenje.

Knjiga Johna Kennetha Galbraitha *Dobro društvo: Humani plan*, djelo jednoga od najvećih ekonomista 20. stoljeća, u svakom je slučaju dragocjen i koristan sažetak razmišljanja ovog autora koji je za života izdao više od pedeset knjiga. Galbraith je u knjizi ponudio svoje odgovore na temeljne probleme modernog društva, ističući pritom ulogu stabilne vlasti i posebno obrazovanja kao glavnih odgovora na probleme siromašnih. Upravo je to shvaćanje sažeto u njegovoj rečenici: "na ovome svijetu nema pismenog stanovništva koje je siromašno, ni nepismenog koje nije" (126).

Matej Zeba

Prikaz

Lidija Kos-Stanišić
**Latinska Amerika –
 Povijest i politika**

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, 280 str.

Knjiga *Latinska Amerika – Povijest i politika* prva je knjiga u Hrvatskoj posvećena Latinskoj Americi. U njoj autorica daje prikaz njezine povijesti, politike, ali i drugih društvenih procesa. Knjiga je podijeljena na dvije velike cjeline. U prvom poglavlju prve cjeline definirana je regija, nakon čega autorica u drugom poglavlju daje pregled njezine političke povijesti od početka 16. stoljeća do danas. U trećem poglavlju autorica obrađuje društvo i politiku, s posebnim naglaskom na političku kulturu, identitet Latinske Amerike i strukture vladavine. Četvrto poglavlje posvećeno je intraameričkim odnosima i organizacijama te sukobima u toj regiji, dok se peto poglavlje bavi procesima demokratizacije regije. Drugi dio knjige studija je o osam izabраниh država Latinske Amerike (Meksiko, Argentina, Brazil, Čile, Venezuela, Kolumbija, Paragvaj i Urugvaj).

Autorica navodi kako su se terminom Latinska Amerika početkom 19. stoljeća prvi počeli služiti Francuzi kako bi legitimirali svoju politiku prema američkom kontinentu južno od SAD-a. Taj termin odnosio se na sve zemlje "latinskog", odnosno romanskoga govornog područja. Otada se taj termin često upotrebljava, iako geografsko određenje Latinske Amerike nije potpuno jasno utvrđeno.

Pišući o sastavu stanovništva regije, autorica navodi da je u prvim stoljećima nakon otkrića stanovništvo Španjolske Amerike bilo podijeljeno na sedam razreda: 1. poluočani – Španjolci rođeni u Španjolskoj; 2. Kreolci – Španjolci rođeni u Americi; 3. mestici – bijeli otac, majka Indijanka; 4. mulati – bijeli otac, majka crnkinja; 5. zambi – mješanci crnaca i Indijanaca; 6. crnci; 7. Indijanci. Glavne društvene grupe u Latinskoj Americi podijeljene su na elitu, srednju klasu, industrijske radnike, seljake, lumpenproletarijat i etničke manjine (autohtone narode i Afrolatinoamerikance). Autorica zaključuje da su etničke manjine, iako čine znatan dio stanovništva Latinske Amerike (između 34 i 40 milijuna, što je približno 8-10% ukupnog broja stanovnika), uglavnom na marginama društva.

Pored strukture stanovništva u knjizi je prikazana i religijska slika regije. Sve donedavno Katolička je crkva kontrolirala gotovo sve aspekte života, a i danas je katolicizam najznačajnija i većinska vjera u Latinskoj Americi. Zanimljivo je da je Crkva institucija u koju stanovnici regije imaju najviše povjerenja. Ne smije se međutim zanemariti činjenica da se u državama Srednje Amerike osjetno povećava broj protestanata i da je protestantizam prema broju pripadnika druga najvažnija religija Latinske Amerike. Došlo je i do promjene odnosa među spolovima oblikovanog pod utjecajem Katoličke crkve, čime je dovedena u pitanje tradicionalna mačistička kultura. Osim što su dobile pravo glasa, ženama je omogućen i razvod, a došlo je i do liberalizacije njihovih majčinskih i imovinskih prava. Pored toga žene su počele aktivnije sudjelovati u političkom životu regije. Zanimljivo je i to da je, unatoč valovima demokratizacije u

Latinskoj Americi i njihovim pozitivnim posljedicama, zbog velikog stupnja kriminala, ali i čestih sukoba i ratova, vojska postala izuzetno važan politički akter, a time i velik izazov demokraciji. Izuzev Kostarike i Meksika niti jedna druga država regije nije uspjela uspostaviti civilnu supremaciju nad oružanim snagama. Važno je spomenuti i to da države regije spadaju među najkorumpiranije države na svijetu (na listi deset najkorumpiranijih država svijeta nalazi se pet država Latinske Amerike).

Nadalje, autorica nas upoznaje s političkim sustavima zemalja regije. Tako je 16 država uređeno unitarno, dok su Meksiko, Argentina, Brazil i Venezuela federalne države. Prezidencijalizam je na snazi u 18 država regije. Zakonodavna vlast u regiji uglavnom je reaktivna, dok se sudska vlast ne smatra odvojenom od ostale dvije grane vlasti niti jednakom njima. Nadalje, autorica nas upoznaje i s najvažnijim integracijama u Latinskoj Americi poput SICA, MERCOSURA, UNASURA i Andske zajednice, kao i s najpoznatijim gerilskim pokretima regije kao što su kolumbijski FARC ili meksička Zapatistička nacionalno-oslobodilačka vojska.

U drugom djelu knjige autorica nam ukratko objašnjava povijesni kontekst te političke i ekonomske prilike u osam zemalja Latinske Amerike. Za razliku od ostalih država regije u Meksiku je, jedinoj državi regije koja se geografski nalazi u Sjevernoj Americi i koja sa SAD-om dijeli granicu, uspješno provedena revolucija. Meksiko je veći dio 20. stoljeća imao najviši stupanj političke stabilnosti u regiji. Tom zemljom članicom NAFTA-e, koja se odlikuje posebnom vrstom prezidencijalizma, 70 je godina vladala stranka PRI. Tranzicija prema demokratizaciji u Meksiku za-

vršila je 2000. godine. Autorica zatim prikazuje političke prilike u Argentini od 19. stoljeća pa do danas. Riječ je o vladavini nedemokratskih režima tokom 20. stoljeća te o procesu povratka demokraciji koji je započeo 1983. i koji je do kraja 20. stoljeća gotovo dovršen. Zanimljivo je to da su, unatoč mačističkoj kulturi u regiji, funkciju predsjednika države obnašale i dvije žene. Od 19. stoljeća pa sve do 1973. Čile je bio primjer uspješne demokratske zemlje. Tada na vlast dolazi vojska i August Pinochet. No Čile se vraća demokraciji 1990. godine. Brazil je jedina država regije koja je nakon stjecanja nezavisnosti zadržala monarhijski oblik vladavine. Isto tako Brazil je jedina država Latinske Amerike koja je kratko vrijeme imala i polupredsjednički sustav vladavine. Autorica prikazuje i teške socio-ekonomske prilike u kojima se ta država nalazi. U dijelu knjige posvećenom Venezueli autorica nas upoznaje s ambivalentnim shvaćanjem vladavine Huga Cháveza. Dok je njegovi kritičari smatraju diktaturom, Chávez tvrdi kako želi obnoviti pravu demokraciju u kojoj vladaju pravda, sloboda i jednakost. Ono po čemu je Venezuela posebna, u okvirima regije, njezino je bogatstvo naftom. Nadalje, autorica nam pokazuje i političke prilike u susjednoj Kolumbiji, jednoj od najstarijih demokracija u regiji. Unatoč tome to je država koja je trenutačno slaba i u kojoj ljevičarske gerile, narkotrafikanti, desničarske paramilitarne grupe, ali i same snage državne sigurnosti stalno krše ljudska prava. Uza sve to Kolumbija ima i najveću stopu "običnog" kriminala na kontinentu. Na samome kraju knjige autorica piše i o povijesti i politici Paragvaja i Urugvaja. Paragvaj, mala država bez izlaza na more, tijekom povijesti bila je geografski i poli-

tički izolirana. O Urugvaju se često govori kao o Švicarskoj Južne Amerike zbog kolektivnog predsjedništva, ekonomskog prosperiteta i socijalnog zakonodavstva. No ni ta država nije bila imuna na diktature, vojne vladavine i represiju.

Knjiga *Latinska Amerika – Povijest i politika* autorice Lidije Kos-Stanišić iznimno je zanimljivo i važno politološko djelo. Radi se prvenstveno o kvalitetnoj studiji iz područja komparativne politike. Štoviše, riječ je o prvoj regionalnoj studiji o Latinskoj Americi u hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi.

Borna Zgurić

Prikaz

Gearoid Ó Tuathail,
Simon Dalby, Paul Routledge
Uvod u geopolitiku

Politička kultura, Zagreb, 2007, 317 str.

Geopolitika je nastajala u onim trenucima kada je nacionalna moć, njezino širenje i posljedice, postala interesom mnogih autora. Možemo je promatrati na dva načina. Uže razumijevanje obuhvaća znanstvenu geopolitiku, dok se ono šire bavi različitim utjecajima geografskih čimbenika na donošenje političkih odluka. Ne postoji jedna jedinstvena definicija geopolitike jer se njezine definicije uvijek pojavljuju u različitim kontekstima koji utječu na njihovo formuliranje.

Knjiga *Uvod u geopolitiku (Geopolitics Reader)* daje nam mogućnost da kroz različite pristupe autora i njihova promišljanja uočimo razlike u poimanju geopolitike. Od svojih početaka geopolitika se mijenjala i bila je pod utjecajem različitih škola, pristupa i učenja. Ova knjiga to izvrsno pokazuje. Ó Tuathail, jedan od autora, kaže: “cilj ove knjige je stvoriti kritičko razmišljanje o prošlim i sadašnjim oblicima geopolitičkog diskursa”.

Prvo izdanje knjige nastalo je kao posljedica razvoja kritičke geopolitike 80-ih godina 20. stoljeća, kada se nastojala poticati kritika dotad “nepoljuljanih” geopolitičkih stajališta. Kritička geopolitika temelji se na istraživanju odnosa moći i uključivanju u javne rasprave o globalnom političkom životu. Ona uvažava promjene kao što su procesi globalizacije i informatizacije i ne zasniva se, kao klasična geopolitika, na oprečnostima (mi/oni, unutarnji/vanjski i sl.).

Nakon prvog izdanja autori se odlučuju na nadopune, pa je drugo izdanje objavljeno 2006. godine. Razlozi tomu različite su promjene u svjetskoj politici. Posebnu pozornost autori su posvetili izboru tekstova u kojima se kontekstualizira djelovanje administracije predsjednika Busha nakon terorističkog napada na SAD 11. rujna 2001. godine.

Drugo je izdanje, kao i prvo, podijeljeno na pet dijelova. Prva dva dijela bave se klasičnom geopolitikom (imperijalna geopolitika i geopolitika Hladnog rata). Sljedeća dva bave se suvremenim geopolitičkim problemima (geopolitika 21. stoljeća i geopolitika globalnih prijetnji). Zadnje poglavlje knjige uvodi nas u tekstove u kojima se izražava otpor geopolitici (antigeopolitika). U izdanje iz 2006. godine autori

su uvrstili niz novih tekstova ističući da izbor nije bio lak i da postoji još niz tekstova koji zaslužuju pozornost, a nisu mogli biti uključeni u ovo izdanje. Stoga su pozvali čitatelje da sami, prema svojem interesu, odaberu one koje će naknadno pročitati.

Prvo hrvatsko izdanje *Uvoda u geopolitiku* iz 2007. godine pokazalo je da je prepoznata važnost ovakve literature u znanstvenom području, posebno u nastavnom procesu. Između ostaloga, ovakva literatura pokazuje se izvrsnom za širu javnost jer privlači svojom jednostavnošću i čitkošću, što se može zahvaliti stručnom i kvalitetnom prijevodu.

Prvo poglavlje bavi se imperijalnom geopolitikom obilježenom rivalstvom velikih carstava i brojnih država čije su težnje bile usmjerene k teritorijalnoj ekspanziji i rasizmu. Tim imperijalnim razdobljem, koje je trajalo od druge polovice 19. stoljeća do kraja Drugog svjetskog rata, dominiralo je Britansko Carstvo. Britansko Carstvo, velika imperijalna i kolonijalna sila, djelovalo je kao predvodnica pomorskih sila nasuprot Njemačkoj, dominantnoj kontinentalnoj sili, i Ruskom Carstvu, koje je uspjelo u širenju u euroazijskom prostoru. Upravo se u vezi s mogućom ekspanzijom Ruskog Carstva pojavilo jedno od najprisutnijih geopolitičkih stajališta, koje je razvio Halford Mackinder. On je polazio od teze o prirodnom sukobu pomorskih i kopnenih sila koji se vodi oko utjecaja na ključne geostrateške točke svijeta. Upravo je takva geopolitika, nabijena osvajačkim emocijama, stvorila niz različitih geopolitičkih diskursa, što je u knjizi dobro prikazano izborom ključnih tekstova iz tog razdoblja. Autori su na taj način uspjeli prikazati različite geopolitičke poglede koji su nastali kao posljedica potrebe da se

vlastita država promatra u globalnim odnosima i da se stvaraju pretpostavke održanja ili povećanja njezine međunarodne moći.

Drugo poglavlje posvećeno je geopolitici Hladnog rata, njegovu nastanku i posljedicama takvoga geopolitičkog pogleda u vrijeme velikih strateških suparništava. Ovo poglavlje, jednako kao i prvo, temelji se na rivalstvu dviju velikih sila koje su nakon Drugog svjetskog rata nastojale učvrstiti svoju moć s ciljem ostvarivanja vlastitih interesa i dominacije suvremenim svijetom (ili barem nad onim dijelom koji se nalazio u njihovim interesnim sferama). Razdoblje Hladnog rata obilježila je borba slobode protiv totalitarizma i na tom dualizmu razvijao se geopolitički diskurs. Sovjetski Savez borio se za svoje teritorijalno područje koncentrirajući se na potpunu dominaciju nad Središnjom i Istočnom Europom. Uspostavio je geopolitički poredak utemeljen na komunizmu, nastojeći održati monolitnost komunističkog bloka. Logična posljedica bila je razvoj doktrine ograničenog suvereniteta kao opravdanja djelovanja unutar država koje su bile pod utjecajem komunističke ideologije i Sovjetskog Saveza kao najveće i najjače države komunističkog svijeta. SAD je, s druge strane, kao predvodnik zapadnog, slobodnog svijeta, odlučio zadržati svoju prisutnost na europskom prostoru s ciljem pomoći u oporavku Europe nakon rata te radi sprečavanja razvoja komunizma i njegova širenja. Geopolitički poredak SAD-a oslanjao se na svoju ulogu "spasitelja" svijeta i "zadržavanje" komunizma, na razvoj kapitalizma i prodiranje američkog utjecaja u sva interesna područja važna za SAD.

Treće poglavlje posvećeno je pitanjima i geopolitičkim problemima 21. stoljeća i

odmiče se od klasičnog rivaliteta dviju sila. U središte razmatranja stavlja SAD, što se opravdava napadom 11. rujna 2001. godine koji je imao velike posljedice za SAD, ali i za cijeli međunarodni geopolitički poredak. Autori se, kroz analizu, ali i izbor tekstova, pitaju što se zapravo događa sa SAD-om u kontekstu njegove upotrebe moći u međunarodnom prostoru, a koja se događa praktično izvan kontrole svih mehanizama kojima raspolaže međunarodna zajednica. Razlozi su tome američka interpretacija napada 11. rujna i mjere koje su poduzete, uz odbacivanje međunarodnog prava i ugovora, vodeći se načelom "tko nije s nama, taj je protiv nas". Upravo je ta interpretacija za posljedicu imala rušenje vlada u Iraku i Afganistanu u sklopu "borbe protiv terorizma". Tipični američki geopolitički diskurs opet je naglašavao borbu dobra protiv zla, borbenost i prije svega moralnost kako bi pokušao opravdati svoju "borbu", "obranu" i sve ono što je poduzeto s ciljem smanjivanja straha i opasnosti od terorizma.

Četvrto poglavlje knjige, pod naslovom "Geopolitika globalnih prijetnji", opet se veže uz SAD kao dominantnu svjetsku silu i one geopolitičke teme koje su njemu važne. Naglasak je na okolišu i njegovoj zaštiti kao faktoru koji bi trebao biti što više prisutan u geopolitičkim promišljanjima, kako zbog bolesti koje mogu biti velika ugroza tako i zbog biološkog oružja koje je postalo jedan od glavnih novih izazova. Poseban položaj SAD-a i njegovo djelovanje u međunarodnom prostoru određuje izbor tekstova i u ovom poglavlju. Takva pozicija proizlazi iz veličine i moći, ali i interesa SAD-a. Jednako tako, nove vrste prijetnji nisu geografski određene, što podrazumijeva potrebu za globalnom prisut-

nošću. Ratovi oko prirodnih izvora, utjecaji klimatskih promjena, opasne bolesti, samo su neke ugroze koje pogađaju cijeli svijet. Zato bi ta vrsta borbe trebala biti zajednička, a ne pojedinačna ili pak monopol onih koji posjeduju moć dovoljnu za manipulaciju ostatkom svijeta.

Peto poglavlje knjige govori o antigeopolitici. Autori su u ovom poglavlju imali namjeru predstaviti teme koje su suprotne uvriježenim shvaćanjima geopolitike i njezine prakse. Prema Foucaultu, ne postoje odnosi moći bez opiranja. Tako se i anti-geopolitika javlja kao jedna specifična sila, bilo politička bilo kulturna. Otpor se pritom može javiti u različitim oblicima (unutar poretka geopolitičke moći, kao različiti oblici dominacije unutar samog poretka te kao posljedica dominacije države).

Uvod u geopolitiku knjiga je koja daje izvrstan pregled razvoja geopolitike vodeći nas kroz različita povijesna razdoblja. Na taj način najbolje možemo vidjeti koji su događaji, okolnosti i akteri inspirirali autore te na koji su način modificirali tadašnji kontekst, ali i našu današnju stvarnost. U cijeloj knjizi do izražaja dolazi dinamika koja nam ukazuje na to da je svijet pun promjena i previranja i da je područje istraživanja puno novih izazova, kako za autore tako i za čitatelje. Shodno tome, može se vidjeti kako su se i sama izdanja mijenjala i prilagođavala današnjim problemima i temama koje vrijedi promišljati i istraživati. Tragom toga lakše sagledavamo sam pojam geopolitike i njegov razvoj, stavljajući geopolitiku u određeni kontekst koji nas vodi razumijevanju onoga što se sva-

kodnevno događa. Upravo iz tih razloga *Uvod u geopolitiku* je koliko stručna, toliko i knjiga namijenjena široj javnosti koja nastoji prepoznati i obrazložiti promjene koje se događaju oko nas. Geopolitika se stoga čini kao dobra metoda, koja u obzir uzima kontekst, ali i geopolitičku tradiciju te oblikuje jednostavnije slike vrlo složenog i dinamičnog svijeta. Upravo je to i razlog njezine prihvaćenosti u znanstvenim i stručnim krugovima. Na kraju valja naglasiti da je knjiga *Uvod u geopolitiku* odličan pregled razvoja geopolitike te dobar prikaz rasprava o geopolitičkim temama unazad stotinjak godina. U svakom poglavlju autori daju svoje viđenje i svoj stav prema tekstovima koje su izabrali, a nakon toga njihove originalne verzije. Takav pristup omogućava dublji uvid u geopolitičke teme i izbjegavanje jednostranih interpretacija. Knjiga je, prije svega, namijenjena onima koji se na akademskoj razini bave suvremenim geopolitičkim temama, ali se istodobno može, zbog koncepcije, pristupa i poruka, preporučiti širem čitateljstvu. Ipak bi valjalo napomenuti da bi njezino čitanje najviše koristilo onima koji se u okvirima državnog sustava bave praćenjem međunarodne okoline i koji sudjeluju u donošenju odluka u području vanjske i sigurnosne politike. Pristup autora i poruka da se međunarodni događaji moraju gledati kontekstualno, a ne na temeljima predrasuda i mitova, umnogome bi pomogli kreatorima odluka u njihovu promišljanju vrlo kompleksne međunarodne okoline. Na kraju, valja izraziti zadovoljstvo i zahvalu izdavaču na realizaciji ovog projekta.

Maja Banovac